

Тіна Пересунько

Культурна дипломатія України в Польщі після Євромайдану: зміст і організаційна структура

У статті аналізується зміст і організаційна структура культурної дипломатії України в Польщі за останні два роки після Євромайдану. Подається спектр державних і громадських проєктів репутаційної політики, позиціонується роль митців і неурядового сектору як рушійної сили інституційних змін в даній галузі. На основі опрацьованих відгуків експертного середовища пропонується перелік основних рекомендацій суб'єктам культурної промоції України в Польщі.

Ключові слова: культурна і публічна дипломатія, громадянська дипломатія, «м'яка сила», культурна промоція, іміджева і репутаційна політика, національна і гуманітарна безпека, міжкультурний діалог, інституційний капітал.

The article analyzes projects and organizational structure of Ukraine's cultural diplomacy in Poland since Euromaidan. The author presents governmental and civil society projects in the area of reputation management, describes the role of artists and nonprofit organizations as the major driving force of reforms in this area. Based on expert interviews, the author proposes several recommendations to cultural diplomacy actors in Poland and Ukraine.

Keywords: cultural and public diplomacy, people diplomacy, soft power, cultural promotion, image and reputational policy, national and humanitarian security, intercultural dialogue, institutional capital.

Вступ

Впродовж трагічних подій на Майдані, а також в період вимушеної трансформації Революції Гідності у війну на сході України, сусідня Польща лишається однією з найбільш солідарно налаштованих країн щодо українського суспільства. Пісня «Podaj rękę Ukrainie» («Подай руку Україні») польського гурту «Тарак», яка цілодобово транслювалася у найгарячіші революційні часи на багатьох радіостанціях обох країн, стала неформальним гімном польсько-української солідарності тих часів, і дотепер лишається політичним гаслом польської еліти. На початку квітня 2015 року тодішній Президент Республіки Польща Броніслав Коморовський у своєму зверненні

до українських парламентаріїв у Києві згадує польський хіт, додаючи до нього заклик з вірша Тараса Шевченка «Полякам» – «подай же руку козакові». У своїй промові в українській Верховній Раді Президент Коморовський демонструє готовність до осмислення трагічних сторінок польсько-української історії з перспективи нових геополітичних викликів: «Коли поляки і українці ставали один проти одного, завжди з цього користався хтось третій, кому було начхати на нашу свободу»¹.

У такий спосіб фактор російської агресії в новітній історії України стає чинником зближення України й Польщі, а суспільно-політичні і культурні акції щодо поширення об'єктивної інформа-

¹ Prezydent: Polska podaje rękę Ukrainie! // Prezydent.pl, 9 квітня 2015 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prezydent.pl/archiwum-bronislawa-komorowskiego/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,382,prezydent-polska-podaje-reke-ukrainie.html>.

ції про трагічні події на Майдані та війни на Сході, які організовувались зусиллями небайдужих українців і поляків впродовж останніх двох років, – капіталом примирення, порозуміння і формування нового партнерського діалогу між політичними елітами і громадянським суспільством обох країн.

Найвиразнішим і найуживанішим інструментом інформування польського громадянина щодо подій 2014–2016 років стає формат публічних культурних заходів: виставок, концертів, кінопоказів, вуличних перформансів, публічних дебатів, поетичних читань, книжкових презентацій тощо. Усе це в невимушений спосіб стає добрим інструментом «м'якої сили»¹ закордонної політики України, для якої характерна робота з польським громадянином, вплив на його особисте сприйняття через співпереживання. Найчастіше в культурних рефлексіях і проектах стосовно подій на Майдані, анексії Криму чи війни на Донбасі застосовується практика *storytelling*, котра, хоч і програє в часі технічно вправній російській пропагандистській машині за кордоном, проте є фундаментальною інвестицією в польсько-українське порозуміння і роботою над створенням правдивого образу українського громадянина в цій частині Європи. Окрім того, послідовна культурно-інформаційна політика українського громадянського суспільства на території Польщі стає дієвим знаряддям у тому числі в протистоянні російській гібридній війні², яка намагається утримувати свій

деструктивний вплив у польському суспільстві через застосування «війн пам'яті»³.

З огляду на геополітичні та безпекові виклики, які постали перед Україною за останні два роки в європейському регіоні і Польщі, українська влада та громадянські інститути мали вирішити низку завдань в галузі публічної дипломатії. На думку експертного кола респондентів, опитаних для написання даного дослідження, ці кроки передусім мали стосуватись:

- *розбудови позитивного образу України та нейтралізації негативних стереотипів поляків щодо українців;*
- *презентації історичної доктрини нової української влади з метою формування нового порядку денного політики пам'яті обох країн;*
- *збереження польської підтримки щодо протидії російській гібридній війні в європейському регіоні;*
- *отримання капіталу довгострокових суспільно-політичних та економічних інвестицій Польщі у сферу реформування України;*
- *просування економічної співпраці та переорієнтація українського ринку з Росії на Польщу і західноєвропейський регіон.*

Та чи вдалось Україні створити систему управлінських процедур, а також розгалужених проєктів, зокрема у сфері культурної дипломатії, з метою вирішення поставлених завдань?

У контексті заявленої проблематики в даному дослідженні ведеться пошук відповідей на такі питання: чи відбулась інтенсифікація державних і волонтерських зусиль окремих громадян і суспільних українських рухів за останні два роки в напрямку формування лідерського потенціалу України в Польщі? Які саме проєкти культурної дипломатії слугували цій трансформації і яка категорія інституційних гравців стала рушійною силою у просуванні іміджевої політики України засобами культури? Які слід виробити рекомендації українському уряду, неурядовому сектору та іншим суб'єктам репутаційної політики України з метою її покращення та виведення на новий рівень ефективності і стратегічного планування?

Для опрацювання окресленої теми авторкою статті було взято до уваги офіційні звіти Міністерства культури і Міністерства закордонних справ України, Посольства України в Республіці Польща, українських і польських неурядових організацій, коментарі залучених експертів у галузі

¹ «М'яка сила» – термін в галузі міжнародних відносин і національної безпеки, впроваджений американським ученим Джозефом С. Найєм-молодшим, що означає здатність держави досягати бажаних результатів у міжнародних відносинах через переконання і привабливість, а не насилля чи примус. Зміст поняття «м'якої сили» (*Soft Power*) дослідник описує у своїх книгах: «Bound to Lead: The Changing Nature of American Power», 1999, «Soft Power: The Means to Success in World Politics», 2004.

² За період після анексії Криму та вторгнення російських військ в Україну на південному сході Польщі почастішали акти вандалізму стосовно українських місць пам'яті (поховань вояків УПА, хресних знаків Майдану). Примітно, що випадки знищення українських монументів широко тиражуються («новоросійськими») мас-медіа, приміром, відео осквернення пам'ятника УПА у с. Грушовицях одразу з'явилося на сайті рупора проросійських сепаратистів на Донбасі Novorosia.today. Виразним прикладом пропагандистської культурної дипломатії РФ на території Польщі стала організація гастролей епатажного Ансамблю пісні і танцю Російської армії ім. Александра, на що польське суспільство на знак «жесту солідарності з Україною» виступило з протестом. Також показовим для культурної пропаганди РФ в Польщі є скандальний тур польських школярів православного віросповідання з Підляшшя до Криму, організований Російсько-польським центром діалогу і згоди (Варшава) під приводом знайомства з російською культурою, дітям натомість організували зустріч з політичним керівництвом окупованого РФ Криму.

³ Ociepka B. Historia w dyplomacji publicznej / Polityka historyczna jako narzędzie polityki zagranicznej Rosji na obszarze byłego ZSRR. Przypadek Ukrainy // „Wojny pamięci” Rosji z Ukrainą. – Warszawa, 2015. – S. 180–184.

культурної дипломатії, а також рекомендації незалежних митців і активістів польсько-української культурної співпраці¹.

1. Інституційне тло української культурної дипломатії в Польщі

Базовими суб'єктами української культурної дипломатії на території Республіки Польща є інститути державної влади України і Польщі, польські і українські неурядові організації, а також лідери суспільної думки обох країн, зокрема, польські й українські митці, журналісти, викладачі, студенти, науковці, політики і загалом небайдужі громадяни.

Основним інституційним гравцем, покликаним просувати модель культурної промоції України від імені держави, є Посольство України в Польщі, що підпорядковується та фінансується українським Міністерством закордонних справ. Українське Міністерство культури на території Польщі здійснює свою промоційну діяльність переважно у вузькому контексті, приміром, шляхом відряджень українських театральних труп чи окремих митців на польські фестивалі². При цьому Мінкультури не формує порядку денного чи стратегії позиціонування України в Польщі на майбутнє, оскільки не має у своєму підпорядкуванні покли-

каних до інформаційно-аналітичного стратегування інституцій³. Разом з українською стороною в рамках програм захисту прав національних меншин на території Польщі до завдань підтримки та розвитку української культури також залучено мережу польських державних установ. Це зокрема, Міністерство культури і національної спадщини Польщі, Міністерство адміністрації і цифризації Польщі, Міністерство внутрішніх справ і адміністрації. Ці установи фінансують діяльність і проекти організацій української діаспори в Польщі⁴. Окрім того, до неурядового сектору інституцій, котрі прямо або в опосередкований спосіб інтенсифікували свою діяльність у галузі публічної і культурної дипломатії, слід віднести такі організації: Об'єднання українців в Польщі, Фонд «Наш вибір», спільнота «Євромайдан-Варшава», культурний осередок «Український Світ» і «Український Дім», Фондація «Відкритий діалог», Фонд «Освіта для демократії», Фонд міжнародної солідарності, Фондація духовної культури пограниччя, Фондація польсько-української співпраці, Фонд роду Шептицьких, Фонд Св. Володимира.

Якщо тлумачити культурну дипломатію в її базовому науковому значенні, запропонованому американським вченим Мілтоном Каммінгсом, як «обмін ідеями, інформацією, цінностями, системами, традиціями, переконаннями й іншими аспектами культури з метою сприяння розвиткові взаєморозуміння»⁵, то залучення до української промоції польського «виконавця» стає зрозумілим. Адже в культурній дипломатії має йтись про порозуміння і діалог, а не односторонню пропа-

¹ До участі в наданні експертних коментарів для написання даного дослідження зголосились: куратор, колишній директор Польського Інституту в Києві і Нью-Йорку **Єжи Онух**, політолог, голова «Фонду Роду Шептицьких» **Анджей Шептицький**, організатор фестивалю «Українська весна», викладач кафедри україністики Познанського університету ім. А. Міцкевича **Ришард Купідур**, голова Об'єднання українців у Польщі **Петро Тима**, головний редактор щорічника «Український альманах», викладач Варшавського Університету **Ростислав Крамар**, волонтерка спільноти Євромайдан-Варшава **Наталка Панченко**, польський диригент, голова фонду Pro Musica Viva **Роман Ревакович**, журналістка Української служби Польського радіо **Яна Стемпневич**, журналіст, випускник польської стипендійної програми ім. Л. Кіркланда **Олександр Піддубний**, докторант варшавського Collegium Civitas у галузі публічної дипломатії **Гжегож Шиманський**, історик і публіцист **Роман Кабачій**.

² Згідно з офіційною інформацією про проекти культурної дипломатії Мінкультури України в Польщі, в першому кварталі 2016 р. до Республіки Польща з метою участі у культурних заходах та освітніх програмах відряджались: балет імені Соломії Крушельницької, Ансамбль танцю Тернопільської ОДА, колектив Одеського національного академічного театру опери та балету, художник-реставратор 2-ї категорії ННДВоцу Біліцка М. Р., ректор Львівської національної музичної академії імені Лисенка Пилатюк І. М., Генеральний директор Національного музею у місті Львові імені А. Шептицького Кожан І. В., Генеральний директор Національного академічного театру імені Марії Заньковецької Мацяк А. О. У четвертому кварталі 2015 року Національний академічний український драматичний театр імені Марії Заньковецької брав участь у «Загальнопольських днях українського театру» в м. Ольштині (14–15 листопада 2015 року).

³ Створення Інституту Тараса Шевченка, який має стати українським відповідником польському Інституту Адама Міцкевича (підпорядковано польському Мінкультури) ще досі залишається декларативною заявою Міністерства культури України. Натомість діяльність культурно-інформаційних центрів (перебувають у підпорядкуванні МЗС) як єдиних інституцій прямої дії з боку української держави в галузі культурної дипломатії залишається нерформованою, безсистемною і слабкою на рівні стратегічного менеджменту і маркетингового планування.

⁴ Міністерство внутрішніх справ і адміністрації Польщі у 2016 році виділить 15,6 млн злотих на збереження та розвиток культурної самобутності національних та етнічних меншин. Дотаційні кошти призначаються на розвиток преси, видання книг, фінансування ефірів приватних мовників, Інтернет-проектів, підтримку фестивалів, концертів, урочистостей тощо. Дотаційний список Міністерства внутрішніх справ і адміністрації включає підтримку двох важливих для українців інвестиційних проектів у Польщі – в 2016 році заплановано, зокрема, продовження реконструкції Українського народного дому в Перемишлі (на це передбачено 720 тис. злотих) та приміщення лемківського ансамблю «Кичера» у Лігниці.

⁵ Milton C. Cummings. Cultural diplomacy and the United States Government: a Survey. – Center for its Arts and Culture, 2003. – P. 1.

ганду. Тож нічого дивного, що польська сторона є активним гравцем української політики іміджу на своїй території. Однак предметом нашого дослідження є аналіз адекватності співвідношення суб'єктів української культурної дипломатії: чи не надмірно пасивну роль відіграє система українських органів державної влади і громадських інститутів у співвідношенні з польською складовою в структурі української репутаційної політики?

Попередня тенденція міжкультурних стосунків України з Польщею базувалась радше на пасивному самопозиціонуванні українського гравця за кордоном. Проаналізуємо документ, ухвалений Радою Промоції Польщі під назвою «Напрямки промоції Польщі до 2015 року», що визначав суть і структуру її іміджевої політики на окреслений період (зараз готується черговий документ до 2020 р.). Тут роль Польщі в стосунку до України зводиться до адвокаційної діяльності. В документі йдеться про те, що Польща має підтримувати сусідні слов'янські народи (зокрема Україну і Білорусь) в їх потребах культурного самопозиціонування за кордоном. Беручи приклад з місії іспанського Інституту Сервантеса як промотора культур усіх іспаномовних країн, у польській стратегії закордонної промоції зазначається: «Глибокий інтерес Польщі полягає у сприянні народам цих країн у можливості успішної промоції в світі, зокрема в західному регіоні. Польща – при дотриманні численних умов – повинна такі можливості співтворити, а згодом і розвивати»¹.

Зрештою, проекти культурної дипломатії Польщі за останні кілька років є прямим підтвердженням даного напрямку, з якого Україна черпає можливості для власної культурної репрезентації в світі (проект «I, culture Orchestra», ЕЕРАР-Східноєвропейська платформа виконавських мистецтв, «Львівська вулиця» у Вроцлаві як «Європейській столиці культури» в 2016 році). Звісно, таке геополітичне підпорядкування політично сильнішому сусіду в гуманітарних питаннях об'єктивне в силу історичних обставин, і навіть сама Польща певний час після трансформації 1989 року зростала на адвокаційній політиці американської публічної дипломатії². Але питання для країни, яка переживає випробування зовнішньої збройної агресії і наступ на її гуманітарну безпеку всередині

країни і в європейському регіоні, стоїть гостро: чи постане Україна в очах ділової, політичної й інтелектуальної еліти сусідньої країни як самодостатній політичний суб'єкт у випадку безініціативності, безсистемності і браку пасіонарного стратегування українських державних і громадянських інститутів?

З огляду на цю проблему мусимо відзначити, що за період останніх двох років після Революції Гідності і випробувань війни на сході України, які призвели до зростання української громадянської свідомості, можемо спостерігати певні ознаки системотворчості з боку державних інститутів, а в найбільшій мірі – пасіонарності громадянського духу закордонних українців в Польщі.

2. Громадянська самоорганізація як рушійна сила культурної дипломатії

За словами польського викладача Університету ім. Адама Міцкевича у Познані, організатора фестивалю «Українська весна» Ришарда Купідурі, якщо в 2004 році акцію солідарності з Помаранчевим Майданом у Познані організовували польські студенти з кафедри україністики, то в 2014 році українські Майдани в містах Польщі формували самі українці. Нова хвиля української еміграції в період Майдану і війни на сході України заявила про неабиякий потенціал громадянської самоорганізації, зокрема в проведенні проектів культурної дипломатії.

Згідно з офіційними звітами української волонтерської спільноти «Євромайдан-Варшава» лише за 2015 рік її активісти провели 92 заходи, до яких слід віднести кінопокази, концерти, презентації книг, вуличні акції, культурно-просвітницькі лекції, експертні дебати тощо. Культурна складова в цьому переліку представлена найбільше. За оцінкою провідної активістки даної спільноти Наталки Панченко, саме цей формат заходів, що вирізнявся потужним інформаційним супроводом і публічністю, сприяв значному розширенню аудиторії українського впливу в Польщі, зокрема залученню тисячі осіб з різних польських кіл, в тому числі політичних, журналістських, культурно-освітніх та ділових. На ґрунті діяльності руху «Євромайдан-Варшава» в партнерстві з польською фундацією «Відкритий діалог» було створено платформу «Український світ» (сама лише назва слугує проактивній інформаційній політиці України за кордоном), активісти котрої так само провели безліч мистецьких акцій у сфері популяризації українського кіно, поезії, музики і літератури, а також промоції української громадської та

¹ Kierunki Promocji Polski do 2015 roku, MSZ RP.

² 11 листопада 2012 року Президент Польщі Броніслав Комаровський в рамках зустрічі «Американські фундації в Польщі – сподвижники польських змін» нагородив державними відзнаками керівників найвпливовіших американських фундацій CS Mott, German Marshall Fund, Rockefeller Brothers Fund, Ford Foundation, Open Society Foundation.

експертної думки в опінієтворчих середовищах Польщі¹.

З тенденційних явищ громадянської самоорганізації в галузі української культурної дипломатії в Польщі слід відзначити появу 2015 року групи волонтерів «Świadomi.ua» у Катовицях, котрі проводять «українські квартирники» з метою збору коштів для українських військових та промоції української музики і поезії. Такі самоорганізовані групи українців у багатьох містах Польщі (це переважно студентські середовища, які стали найбільш численною групою «освітніх емігрантів» і нині створюють тенденцію до «українізації вищої освіти в Польщі»²) сьогодні формуються у професійні осередки³ і працюють переважно в напрямі надання гуманітарної допомоги Україні, просування об'єктивної інформації про українські події і популяризації української культури в польському середовищі. *Таким чином, спостерігається створення паралельно до державної ще й народної моделі публічної і культурної дипломатії. Ці осередки мають бути враховані під час аудиту та створення стратегії української культурної політики в цьому регіоні на майбутнє.*

3. Митці й арт-менеджери як інститути культурних обмінів

Ще одним аспектом, який визначає специфіку української культурної дипломатії в Польщі, є визначальна роль окремих митців, які своєю діяльністю формують запит польського суспільства на український культурний продукт. Особиста zaangażованість у питання промоції української культури кожного окремого польського чи українського митця й арт-менеджера в умовах браку інституційної підтримки з боку України сформувала феномен людини-інституції або, як пише про це у

своєму дослідженні Станіслав Фалінський, «громадянської дипломатії»⁴.

В цьому контексті варто згадати активну діяльність українських письменників **Оксани Забужко**, **Юрія Андруховича** (котрий до того ж співпрацює з польським музичним гуртом «Karbido» і видав чотири музичні альбоми), **Олександра Ірванця**, **Сергія Жадана** (2015 року здобув престижну польську нагороду в галузі літератури «Ангелус», окрім того часто гастролює в Польщі у складі музичного гурту «Собаки в космосі») та інших письменників, чії твори перекладаються на польську, здобувають нагороди й відзнаки в польському середовищі, в тому числі адаптуються на театральних сценах в різних польських містах. Ці постаті формують не лише виміри індивідуальної слави, але й створюють нішеві, а часом і загальнопольські тенденції в сприйнятті української культури. Так, польська дослідниця українознавства, письменниця і перекладачка **Оля (Олександра) Гнатюк**, котра є співробітницею Інституту славистики Польської академії наук і професором Варшавського університету та Києво-Могилянської академії, доводить знання про українську літературу через головування в Товаристві промоції української культури в Варшаві. Її монографія «Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність» здобула премію Єжи Гедройця та відзнаку видання «Przegląd Wschodni», а книжка «Відвага і страх», яка отримала Гран-прі львівського Форуму видавців 2015 року, *стала вагомим інструментом реалізації політики пам'яті обох країн без застосування пропаганди чи ідеології*⁵.

У галузі промоції театру і сучасної української драматургії варто відзначити ще одного «агента» культурної дипломатії України в Польщі – польську театрознавицю і перекладачку **Анну Коженювську-Бігун**, котра цього року видала перший том антології сучасної української драми «Nowy dramat ukraiński. W oczekiwaniu na Majdan», окрім того, систематично перекладає твори Марії Матіос, істориків Ярослава Грицака і Богдана Гудя, а також здійснює переклад українських фільмів для польського телебачення. За її сприяння жовтневий номер польського журналу «Театр» у

¹ Нещодавній вагомий проект цього фонду стосувався оприлюднення двох звітів про злочини Росії проти громадян України, які були представлені у Варшаві. Один із них підготувала депутат Сейму РП Малгожата Гошевська, інший – Президент Фундації «Відкритий діалог» Людмила Козловська. Перший документ описує військові злочини, які були скоєні на сході України, і буде переданий до Міжнародного кримінального суду в Гаазі. Другий звіт під назвою «28 заручників Кремля» видано також англійською і російською.

² За даними дослідження програми «Суспільне різноманіття в мас-медіа», організованої Фондом суспільного розмаїття у співпраці з Фондом Генріха Бюлля у Варшаві. Програма мала місце восени 2014 року, і однією з її учасниць була українка Інеса Ткаченко з Ряшева, яка підсумувала 2014 рік у зв'язку з активізацією тамтешніх студентів з України.

³ Приміром, успішно функціонують Українське вчительське та Українське історичне товариства.

⁴ S. Faliński. Współpraca międzynarodowa samosządqów terytorialnych / Wymiana i konkurencja. Środowiska i formy promocji Polski w świecie // Studia i analizy dyplomacji kulturalnej i publicznej. – Warszawa, 2011. – S. 39.

⁵ Історик Ярослав Грицак про книгу: «Відтепер маємо якісний нон-фікшн про живу інтелектуальну спільноту, непошматовану ніякими умовностями чи ідеологіями» // Korydor.in.ua., 28 жовтня 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.korydor.in.ua/ua/stories/oliahnatiuk-vidvaha-i-strah.html>.

2014 році був повністю присвячений тематиці українського революційного мистецтва і вийшов під назвою «Театр вільної України». За умов відсутності системної інформаційної промоції української драматургії в Польщі подібні ініціативи мають слугувати «стартапами» стратегічного планування української культурної дипломатії в цьому напрямку на інституційному рівні.

Виразним прикладом послідовної професійної промоції української музики в Польщі є діяльність фонду «PRO Musica Viva» і його засновника, польського диригента українського походження **Рома-на Реваковича**. З його ініціативи в Польщі проходить фестиваль «Дні української музики в Варшаві», а також звучать твори сучасних українських композиторів (Валентина Сильвестрова, Ігоря Щербакова, Євгена Станковича, Золтана Алмаші, Олександра Шимка та інших) на різних сценах Польщі¹. Фінансову підтримку його діяльності (гранти на організацію і проведення концертів, композиторські замовлення тощо) надає польське Міністерство культури, регіональні муніципалітети, Польський Інститут, Інститут Адама Міцкевича. Слід відзначити, що до 2014 року зусиллями Фонду було проведено ряд вагомих прем'єр сучасних українських композиторів і музикантів у Польщі, натомість у період з 2014 по 2016 рік, за свідченнями пана Реваковича, активна підтримка польського міністерства культури, звідки фонд черпав основні дотації на свої проекти, припинилась. У 2014 році «PRO Musica Viva» не отримав фінансової підтримки від міністерства на реалізацію в 2015 році проекту «Концерт української музики – в солідарності з Україною», а з 14 різних міст та обласних самоуправлінь Польщі, до яких були надіслані заявки, відреагували лише два міста – Перемишль і Варшава (з другої спроби). 2015 року фонд подав заявку на проведення 12 концертів «Польсько-українські музичні діалоги», на які на даний момент позитивно відреагували лише управи міста Гданськ (25 тис. польських злотих), Варшави – також з другої спроби (16 тис. пол. зл.) та Любліна (22 тис. пол. зл.). Польське Мінкультури знову не надало підтримки. Ймовірно, дана ситуація може свідчити про «втому» польських установ від «українського питання». *Брак зацікавленості з боку польських інституцій*

¹ В репертуарі польських філармоній і театрів українська складова відсутня, на відміну від російської. Промовистим є факт: більше року художнім керівником Варшавського національного оперного театру є український диригент Андрій Юркевич, але в репертуар театру не було введено жодного українського твору. Цей сектор потребує активного лобювання з боку українського уряду та професійних активістів.

українським культурним продуктом має слугувати сигналом для української влади брати ініціативу в справі промоції української культури за кордоном «у свої руки», а в контексті фінансової підтримки – «на свої плечі».

Важливим осередком і каналом промоції української культури і мови на території Польщі є діяльність кафедр української філології у Варшаві, Кракові, Познані, Вроцлаві, Любліні (раніше в Щецині й Ольштині). Ці осередки на сьогоднішній день є альтернативою мережі «Українських інститутів» у Польщі, оскільки здійснюють комплексну просвітницьку і промоційну діяльність (викладання української мови, проведення конференцій, організації виставок чи кінопоказів, публікації українознавчих видань – «Studia Ucrainica Varsoviensia» на Варшавській кафедрі, і мають бути враховані при аудиті промоційних ресурсів української культурної дипломатії в Польщі. Слід відзначити, що саме університетські середовища україністики виплекали ціле покоління польських українофілів, які захопились українською культурою настільки, що сьогодні виконують роль народних послів України в Польщі, лишаючись поляками за національністю і громадянством.

Виразним прикладом такого захоплення та перетворення особистісної емпатії на професійну практику (що, по суті, і має бути головною націленістю культурної дипломатії) стала діяльність Почесного консула України в Познані (на громадських засадах) **Лукаша Горовського**. Він згуртував польських студентів україністики 2008 року і заснував у Познані фестиваль української культури «Українська весна». Сьогодні цей проект продовжує реалізовувати польський викладач кафедри україністики Познанського університету ім. Адама Міцкевича **Ришард Купідур**, і фестиваль лишається одним з найяскравіших прикладів промоції української культури саме в середовищі польської аудиторії. Адже Познанщина (або т. зв. Великопольща) найменшою мірою (порівняно з північню, заходом чи центром, де проживає багато нащадків депортованих в 1947 р. українських «автохтонів» чи емігрантів) заселена українською національною меншиною. Тож від початку «Українська весна» задумувалась поляками-українофілами як майданчик презентації маловідомої в тому регіоні української культури. Фестиваль акцентує увагу не лише на вагомих мистецьких явищах української культури, але й на розкритті суспільного контексту української проблематики. 2015 року там відбулась презентація проекту «Восстановление памяти» українців-переселенців

зі Сходу, які приїхали на проживання до Польщі. Цьогоріч планується інтеграція українських і польських пенсіонерів, що має актуалізувати соціальний пласт польсько-українського діалогу. *Окреслений чинник польської громадянської проактивності в питаннях української культурної дипломатії має бути врахований як визначальний при проектуванні майбутніх інструментів і каналів української промоції в Польщі.*

4. Креативний капітал української громади в Польщі

Загалом українські культурні проекти, які здійснюються на території Польщі, можуть бути об'єднані в кілька груп: події у форматі «державних заходів», що відбуваються з нагоди певних історичних чи державних урочистостей за ініціатииви Посольства України в Польщі або ж різного типу «дні (тижні, місяці) української культури» в різних містах, що проводяться українськими організаціями і товариствами за сприяння муніципальних органів влади. Основним організатором українських фестивалів, освітніх, а також різного роду адвокаційних проектів, спрямованих на формулювання українського інтересу в польському суспільстві, виступає Об'єднання українців у Польщі та підпорядковані йому регіональні відділення по всій країні. Найвиразнішим фестивалем, що організує українська громада в Гданську, є «Український молодіжний ярмарок» (цьогоріч відбудеться вже сороковий), котрий впродовж останніх років формує щораз сильнішу представницьку мистецьку програму з України і репрезентує різноманітні жанри української культури. 2015 року на фестиваль з України приїхали українські гурти ТНМК, «Jorgj Kloc», «Vivienne Mort».

Варто відзначити, що за останній період в середовищі української громади активізувалась дискусія щодо комунікацій між старшим поколінням українців у Польщі (переважна більшість яких є «автохтонним» населенням, тобто польськими громадянами українського походження) та молодими емігрантами з України, які привносять новий стиль організаційного менеджменту зокрема в культурній дипломатії. Пожвавлення внутрішньоорганізаційного діалогу призвело до створення нових чи інтенсифікації розвитку вже існуючих українських інформаційних проектів, до яких слід віднести щорічник «Український альманах», тижневу газету «Наше слово», місячну газету «Наш вибір» та Інтернет-портал «Prostir.pl». Якщо говорити про інші ЗМІ, що долучаються до висвітлення українського культурного життя в Польщі, то

слід згадати Українську службу Польського радіо, програму «Теленовини», що виходить раз на місяць на громадському телебаченні «ТVP 3», щотижневу передачу про українську музику на Третій програмі польського державного радіо «Тгójка». Аудиторією цих українських проектів лишається переважно українська громада та «польські друзі». Натомість важливим каналом промоції українського інтересу саме для польського читача є спеціалізовані суспільно-політичні видання в Польщі («Gazeta Wyborcza», двомісячник «Nowa Europa Wschodnia»), в яких культурно-інформативна складова подається зазвичай в політичному чи історичному контексті, що є лише частиною загального ракурсу погляду на українську культуру. На жаль, спеціалізованих і в той же час масових каналів інформування польського суспільства про українську культуру «мовою» поляків (як лінгвістично, так і змістовно) в Польщі не створено.

З огляду на значний організаторський досвід у галузі культурної дипломатії в країні свого проживання, численна українська громада в Польщі в особі її очільника Петра Тими очікує від українського уряду передусім: *усвідомлення креативного потенціалу автохтонного українства й діаспори і його можливостей в XXI столітті, а також зміни кадрової політики українських представництв у Польщі в бік відходу від радянського адміністрування в галузі культури до сучасного менеджменту (моніторинг польського суспільства на предмет культурних очікувань, стратегічне планування тощо).*

Іншого типу проектами української культурної дипломатії є «фестивалі культури прикордоння», які є актуальними саме для польсько-української специфіки культурного порозуміння і діалогу. Їх організують органи центральної і муніципальної влади Польщі спільно з польсько-українськими фундаціями. Визначальним заходом у цьому напрямі є фестиваль «Схід культури», який об'єднує протягом трьох літніх місяців три прикордонні міста Польщі: Ряшів, Люблін та Білосток, і представляє культури країн Східного Партнерства. Представницька частина від України тут зазвичай велика. 2015 року в Польщі виступали такі модерні українські гурти як «Dakh Daughters» і «ONUKA».

Загалом забезпечення участі професійних і зрозумілих для сучасної Європи митців з України у Польщі є наслідком передусім формування внутрішньоукраїнського культурного продукту і є необхідною передумовою для планування успішної закордонної промоції України.

5. Активізація державного сектору культурної дипломатії

Паралельно з активізацією реформ у центральному дипломатичному відомстві України (реформа політики стратегічних комунікацій, яка призвела до створення Управління публічної дипломатії в структурі МЗС) фактор громадянської проактивності став визначальним і в організації роботи Посольства України в Польщі. За каденції Надзвичайного і Повноважного Посла Андрія Дешиці в цьому середовищі було активізовано комунікації з громадським сектором, а також здійснено ряд ініціатив щодо втілення нових мистецьких напрямків української культурної промоції в Польщі. Певні засади роботи і проекти Посольства можуть свідчити про поступовий відхід дипломатичних кадрів від пострадянських практик адміністрування.

Виразними ознаками цієї еволюції стало сприяння у проведенні чи організації Посольством ряду важливих проектів, зокрема в сфері презентації сучасного українського мистецтва в Варшаві. Так, у 2015 році в Польщі вперше було представлено роботи видатного українського художника Івана Марчука у проекті «Генотип свободи», а також організовано три виставки Матвія Вайсберга «Стіна 28.01–08.03.2014», присвячені Майдану (представлено також у польському Сеймі). Також варто відзначити арт-проект «Листи з України», який демонстрував роботи молодого покоління українських митців, номінантів «Pinchuk Art Centre», Романа Михайлова та Дарії Кольцової. Один з об'єктів української інсталяції «Крихіть» (раніше демонструвався в Парижі) було розташовано на фасаді будинку Посольства. Він мав імітувати руйнацію дипломатичної ділянки і актуалізувати проблему війни в Україні. Посол Андрій Дешица на презентації проекту відзначив: «Посольство України у Польщі не тільки вперше звернулося до сучасного мистецтва для представлення України, але також здійснило сміливе проникання до публічного простору, провокуючи значно сильнішу реакцію іноземної публіки. Ми цінуємо нашу культурну спадщину і водночас споглядаємо у майбутнє, будуючи нову Україну. Тому ми вирішили показати сучасне концептуальне мистецтво. Я хотів би зазначити, що ми й надалі йтимемо цим шляхом»¹.

Представлення в Польщі мистецького модерну, насиченого ідейними сигналами з середовища

українського громадянського суспільства про його невинну боротьбу за свободу, відповідали очікуванням польського суспільства побачити нове обличчя України крізь призму культури². Продовжити ознайомлення польського суспільства з історією українського руху за громадянські свободи мав на меті культурологічний цикл «Українських вечорів»³, організованих Посольством спільно з Об'єднанням українців у Польщі і Театром Польським у Варшаві. Інтелектуальні дебати письменниці Оксани Забужко з публіцистом Адамом Міхніком та істориком Анджеєм Менцвелем на тему української і польської інтелігенції, творчий вечір Ліни Костенко і дискусія щодо постаті Митрополита Андрея Шептицького у Варшаві – стали ознакою переходу інтелектуальних еліт від взаємних історичних претензій до пошуку спільної проблематики суспільного розвитку обох країн.

Іншими важливими проектами стали проведення «Днів Параджанова в Польщі» з акцентом на творчій свободі митця і його українського контексту, Дня Незалежності України з резонансним дипломатичним прийомом у Варшавській філармонії. Важливим проектом, що свідчить про намір державних структур перейти від політики «реагування» до політики «планування», є створення з ініціативи Посла Андрія Дешиці Фонду «Український інформаційний центр», який при співпраці з Українським кризовим медіацентром у Києві має на меті поширювати на території Польщі об'єктивну та іміджеву інформацію про Україну. Ключовим проектом Посольства на 2016 рік є презентація України у рамках міжнародного проекту «Вроцлав – європейська столиця культури», під час якого увесь квітень Львів представлятиме

² Згідно проведених опитувань у середовищі польських викладачів і студентів, українська культура у Польщі пересічному поляку відома на рівні асоціації з фільмом «Вогнем і мечем» чи пісень польсько-українського гурту «Еней» (тобто з джерел внутрішнього культурного продукту Польщі, а не закордонного українського). Заангажовані в культурне життя поляки знають також українських письменників, які внаслідок власної ініціативності мають популярність у польських літературних колах. Окрім того, існує прошарок польських студентів переважно з кафедр україністики, котрі переймаються українськими громадянськими цінностями настільки, що в побутовому спілкуванні утискають права російської мови в Польщі як мови міжнародного спілкування, асоціюючи себе з українцями, які потерпають від російського мовного тиску в Україні. Натомість більшість польського населення схильна проявляти пасивну або активну солідарність (брати участь в акціях гуманітарної допомоги) з подіями на Майдані та війною на сході України і не є обізнаною щодо українського мистецтва і культурних потреб громадянського суспільства в Україні.

³ До циклу увійшло три події: «Українські вечори. Надія Суровцева. Спогади», «Українські вечори. Дебата», «Українські вечори. Данило Шумук».

¹ У Варшаві показали Україну крізь призму українського сучасного мистецтва // *Prostir.pl.*, 27 серпня 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prostir.pl/2015/08/27/27082015-01-01/>.

українську культуру (передбачені, зокрема, літературні читання, дискусії, покази фільмів, виставки, презентації). *Ось ця логічна палітра ідей, представлена в названих проектах, організованих чи підтриманих українським державним сектором у Польщі, свідчить про формування культурного візіонерства в цьому середовищі, а також розуміння особливої ролі культурно-інформаційної складової в закордонній політиці України в Польщі.*

Однак у галузі культурної промоції лишається вагома проблема – брак коштів. Якщо аналізувати ключові джерела фінансової підтримки українських культурних проектів, то тут ініціатива належить радше громадському сектору, митцям та арт-менеджерам, а не українській державі, котра ані не надає достатнього фінансування¹, ані не формує суспільної довіри в Україні для розвитку міжсекторного партнерства з бізнесом. Тобто фінансова підтримка українських культурних проектів у Польщі здійснюється переважно за рахунок польського уряду, польських NGO, що отримують кошти від міжнародних фондів та ЄС, та мінімальних дотацій з України. Участь українського бізнесу в культурній промоції мінімальна, тут не сформовано жодної моделі, окрім поодиноких бізнес-ініціатив. Приміром, музичні концерти Фонду «Pro Musica Viva» час від часу підтримує львівська компанія «Галка», фестиваль «Українська весна» в Познані підтримується польським представником української компанії «Оболонь», заходи до Дня Незалежності України в Польщі спонсорував частково Western Union.

В цьому контексті слід заснувати платформу на кшталт «клубу меценатів» українських і польських інвесторів у процесі польсько-українського культурного порозуміння і діалогу.

6. Висновки і рекомендації

В умовах внутрішньої гуманітарної кризи і російської гібридної війни на території України українська політика культурної дипломатії має стати одним з інструментів не лише сталого розвитку і демократизації суспільства, але й креативним ресурсом національної безпеки української держави. Важливим є активізація міжкультурного діалогу з сусідньою Польщею, яка з одного боку є стратегічним партнером в розбудові політичного і

гуманітарного діалогу України з ЄС, а з іншого – вразливим до власних історичних рефлексій та російських провокаційних «війн пам'яті» культурним середовищем.

На думку відомого куратора і практика культурної дипломатії, колишнього директора Польського Інституту в Києві і Нью-Йорку Єжи Онуха, використання «м'якої сили» має стати пріоритетом дипломатичної політики України в Польщі, окрім того, в середовищі української влади має з'явитись розуміння того, що «дипломатія – це частина культури, а не навпаки»² і що культура є системотворчим концептом у житті країни. Найважливішим, на думку експерта, є розбудова внутрішньоукраїнських культурних процесів і інституцій: «культурна дипломатія України має починатись в Україні». З огляду на свій організаційний досвід у Польщі експерт радить передусім:

- використовувати наявні ресурси польської держави для промоції України, зокрема стипендію програму польського Міністра культури «Gaude Polonia», українські представники якої можуть здійснювати професійний моніторинг культурних процесів у Польщі та надавати українській стороні зворотну інформацію щодо розробки затребуваного в Польщі українського культурного продукту;
- пропонувати вагомим і впливовим культурним інституціям у Польщі «український компонент», поширюючи «український вірус» в польському культурно-інформаційному просторі;
- організовувати освітні візити польських митців, менеджерів, кураторів і науковців до України, котрі з часом можуть стати «послами» української культури в Польщі.

Що стосується загальних рекомендацій українському уряду, то його пріоритетним завданням має стати розробка розгалуженої мережі представницьких культурно-інформаційних інституцій України в Польщі, впровадження державних програм з промоції української культури за кордоном та збільшення фінансування репутаційної по-

¹ Приміром, у бюджеті МЗС України на 2016 рік на закордонні програми Управління публічної дипломатії МЗС заплановано 7 мільйонів грн з 300-мільйонного бюджету відомства. В німецькому МЗС доля асигнувань на проекти публічної і культурної дипломатії складає 40 % загального бюджету відомства.

² Єжи Онух: «Вважається, що культура підпорядкована дипломатії. Я вважаю, що навпаки – дипломатія є частиною культури. Треба розуміти, що культура – це найбільший концепт в житті людей. Без нас нема культури, ми її творимо. Держава – це витвір людської культури. А дипломатія – це витончена форма державної діяльності. Очевидно, культура є чудовим інструментом, але тоді, коли ми дивимось на неї як на самоцінність. Коли вона нічого не мусить нам пояснювати і ми не використовуємо її в цілях пропаганди». Єжи Онух. Культурна дипломатія – це продаж іміджу країни засобами культури // *LB.ua*, 25 листопада 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://culture.lb.ua/news/2015/11/25/321735_jezhi_onuh_kulturna_diplomatiya_tse.html.

літики України. Українським аналітичним групам і професійним середовищам необхідно здійснювати адвокацію реформування даної галузі, залучаючи до експертних обговорень кваліфікованих спеціалістів. Основні рекомендації суб'єктам культурної дипломатії України в Польщі полягають в наступному:

- відповідним урядовим відомствам слід розробити систему грантів і конкурсів для неурядового сектору з чіткою системою відбору і фінансування, а також низку стипендійних програм і освітніх візитів для польських науковців і арт-менеджерів;
- Міністерству культури України слід завершити тривалий процес створення Українського інституту і відпрацювати його ефективність на організації пілотних проектів передусім у Польщі – в найбільш «ресурсному регіоні» для проактивної культурної дипломатії України;
- Міністерству закордонних справ необхідно реформувати модель роботи культурно-інформаційного центру при Посольстві України в Польщі з метою впровадження маркетингових принципів в його роботу (здійснення маркетингових досліджень, опитувань громадської думки, втілення PR-кампаній і соціальної реклами, моніторингу і звітності);
- аналітичним центрам слід здійснити аудит промоційних ресурсів української культурної дипломатії в Польщі з метою створення бази неформальних «послів» і «агентів» української культури в Польщі (до яких в першу чергу слід віднести «людський ресурс» кафедр україні-

тики, польських і українських NGO, стипендійних програм, культурних центрів тощо);

- професійним середовищам слід забезпечити входження українського репертуару в польські філармонії, театри, кінотеатри, галереї тощо шляхом культурної адвокації (дипломатичних перемовин на міждержавному рівні, креативних флеш-мобів від громадського сектору, конференцій та диспутів на рівні митців, інтенсивної промоції українського продукту на польських фестивалях і телебаченні тощо);
- усім зацікавленим сторонам слід виробити принципи міжсекторного партнерства із залученням держави, громадськості, митців, NGO, ЗМІ і потенційних інвесторів у процес розробки і реалізації іміджевої політики України засобами культури.

Насамкінець слід додати, що у зв'язку з активізацією українського громадянського сектору в Польщі українським урядом має бути враховано його лідерський потенціал, зокрема досвід в питаннях політичного та культурного лобювання. Тож для потреб громадянських інститутів необхідно спрямувати фінансові, репутаційні та інформаційні ресурси української держави. Натомість у зв'язку з поживавленням українських державних установ, громадському, експертному та мистецькому сектору рекомендується активізувати з ними взаємодію на засадах ініціативи, зокрема в галузі створення спільних аналітичних центрів, культурних інституцій та освітніх програм, інвестуючи таким чином в репутаційний капітал України.